

מאמרים וטקסטים

- 9 דבר העורכים
- 15 לאה מאואס, דיאגו רוטמן / המוזיאון של העכשווי והמחלקה האתנוגרפית
- 23 אוסף הקמעות של תאופיק כנעאן
- 29 "Heim", סרט ארכיון של הכנסייה המוראבית
- 33 דיאגו רוטמן / על גבולות גן עדן
- 44 ש' אניסקי (שלמה זיינביל רפפורט)
- 47 סלה-מנקה / לקראת שאלון אתנוגרפי עדכני על הזמן הישראלי
- רחל אליאור, יורם בילו / בין עולמות: דיבוק ואיחוז, רוחות ושדים,
מלאכים ומגידים
- 53 פרדי רוקם / העולמות הרבים של "הדיבוק"
- 81 דיאגו רוטמן / לאה קמה על יוצרה: "הדיבוק" (1937-2014)
- 93 שלום צבר / שבת תמיד, נרות שבת חשמליים - תולדותיה של מסורת
עממית בראי המודרניזציה
- 106 גלית חזן-רוקם / הסוכה - ביתו של היהודי הנווד או מקדש בכל אתר?
- 136 דפנה בן-שאול / "כל האזרח יישבו בסוכות" - הפוליטיזציה של המרחב
הביתי ב"סוכת נצח"
- 154 דיאגו רוטמן / המוזיאון והמדבר: הערות על "סוכת נצח" והמיזם "בוואדי"
- 179 סלה-מנקה / נופים נפקדים
- 198 רחל אליאור / דור הפלגה - קולות נשמעים וקולות נשכחים
- 209 על "צ'ינה" של ראובן זהבי
- 231 ענת וקנין-אפלבאום / שעשועים לילדים
- 235

רשימת עבודות

- 22 חנאן אבו־חסיין / "אלוהים נותן, אלוהים מרפא"
- 26-27 ישעיהו רבינוביץ' / "קמעות"
- 30, 28 עדי קפלן, שחר כרמל / "Heim"
- 36, 32 סלה־מנקה, ניר יהלום, איתמר מנדס־פלור / "פרדייז אין"
- 35 שאול צמח / "טרילוביט"
- 38-39 איתמר מנדס־פלור / "נחש גן עדן"
- 40 חן כהן, פסי קומר
- 48-51, 46 סלה־מנקה / "זמן ישראלי"
- 52 כרמל בר, יערה בר / "טאַנץ!"
- 76-77, 57 שירה בורר / "שורש זר"
- 61 לי לוריאן, אדם יודפת / "בין שני עולמות"
- 67 ג'וזף שפרינצק / "הנצנוץ"
- 69 ויקטוריה חנה ונועם ענבר / "קולך ערב לאוזני - דיין קול איז מיר זיס"
- 100, 96-97 עדי קפלן, שחר כרמל / "הדיבוק (1937-2014)"
- 104-105 סלה־מנקה, ניר יהלום / "טיש"
- 106 סמואל רוטמן / "שבת תמיד"
- 126-129 אנונימי / "פרוכת"
- 131-135 אסתר בירס, אמיתי ארגון / "מסכות"
- 165 קטורה מנור / מודל הסוכה
- 182-187 סלה־מנקה, ישעיהו רבינוביץ', איתמר מנדס־פלור / "סוכת נצח"

204-205, 200	סלה-מנקה, ניר יהלום וקטורה מנור, עדי קפלן ושחר כרמל / "נופים נפקדים"
207, 203	עדי קפלן, שחר כרמל / גלויות מפשיאך
208	נטע שירה כהן / "הצעה לביתן הישראלי" (סקיצה)
232, 230	ראובן זהבי / "צ'ינה"

דבר העורכים

ספר זה הוא אסופה של מאמרים, מסמכים, קטלוג של עבודות אמנות, וכן דפי יצירה לילדים. הספר מסכם את פעילותה של המחלקה האתנוגרפית של המוזיאון של העכשווי, מאז הקמתה ב־31 בדצמבר 2014 בחלליו של המרכז לאמנות ומחקר מעמותה, בבית הנסן בירושלים, ביוזמה ובאוצרות של קבוצת סלה־מנקה.

המחלקה האתנוגרפית נולדה במסגרת "האקדמיה של העכשווי עלי־שם ז'ואו דלגדו"¹ - תוכנית שהות לאמנים, סופרים, משוררים, אדריכלים ויוצרים ומכון מחקר מטעם המרכז לאמנות מעמותה. המחלקה עוסקת בתפר שבין אמנות עממית לאמנות עכשווית בהקשר ישראלי/יהודי/פלסטיני. עד כה קיימו מפגשים² וימי עיון, שלחנו משלחות אתנוגרפיות אל המרחבים האורבניים הירושלמיים ואל המדבר הסמוך, הפקנו פרויקטים בתחום האמנות החזותית והפרפורמנס, יזמו פרויקטים מחקריים שונים וערכנו את הספר הזה, המשקף את התהליכים שעברנו, מרחיב אותם ומפרש אותם.

החלק הראשון מתייחס להיבטים היסטוריים של שני אתרים: האתר שבו הוקם לראשונה המוזיאון של העכשווי בעין־כרם (בביתו של איסא מאנון, שהוכרז בגדר "נכסי נפקדים" והפך מאוחר יותר לביתה של דניאלה פסל), והאתר שאליו עבר

¹ בשנת 1963 כתב המשורר הפורטוגזי ז'ואו דלגדו במניפסט שלא פורסם מעולם כי יש לסגור את כל המוזיאונים, האוניברסיטאות ומועדוני הספורט ולפתוח אותם מחדש רק לאחר שנה. לאחר שנעל במנעולים משלו שני מוזיאונים עירוניים, נעצר דלגדו ונכלא. בזמן שהותו בכלא כתב את קווי היסוד של האקדמיה של העכשווי. לימים הפכו דלגדו (משורר), רודריגו (צייר), מאורה (מבקר תיאטרון), טילסה טילסונה (דמות מתוך מחזה) וכמה דמויות בולטות מספריו של דלגדו ומהחיים עצמם לסגל הראשון של האקדמיה של העכשווי, שדגלה בפיתוח של דרכי לימוד, מחקר, כתיבה ויצירה נסיוניים. לא ידוע אם נרשמו סטודנטים לאקדמיה או אם הפרויקט עיניין אנשים אחרים מעבר לחמשת אנשי הסגל, שנהגו להיפגש פעמיים בשבוע בקורסים ליליים בביתו של רודריגו. לאחר ההפיכה הצבאית של הרודן סלזר בפורטוגל, המשכה האקדמיה את פעילותה בבית־הקולנוע המחתרתי שבבית־המצורעים בליסבון. בחללי האקדמיה התקיימו תערוכות אמנות פורצות דרך. כמו כן פעלה הוצאה לאור שפירסמה 35 כותרים וכתבי יד שעקבותיהם נעלמו. הספר האחרון שפורסם עסק בתולדות האקדמיה של העכשווי והכיל הוראות להקמת אקדמיה כזו. על בסיס הספר הזה מתכנסת במעמותה גרסה מקומית לאקדמיה של העכשווי, ששמה באנגלית היא The Underground Academy.

² במסגרת המפגשים השבועיים של האקדמיה של העכשווי קיימו מפגשים וימי עיון עם רחל אליאור, יורם בילן, גלית חזירוקם, רותי אבליוביץ, יאיר ליפשיץ, דני שרירא, חיים יעקב, ר' גרמי מילגרום, חיים נוי, פרדי רוקם, אלון כהן־ליפשיץ ואלעד אוריין.

המוזיאון הנווד ובו הוצגה המחלקה האתנוגרפית - בית-החולים למצורעים, לשעבר יזוס הילפה, שבו שוכן היום בית הנסן לאמנות, עיצוב וטכנולוגיה. בחלק זה של הספר מתועדות יצירות שעסקו בהיסטוריוגרפיה של בית-החולים, כגון הסרט "היים", שעובד מחדש על-ידי עדי קפלן ושחר כרמל, וסדרת הקמעות של ישעיהו רבינוביץ' וחנאן אבו-חסיין, המתכתבת עם אוסף הקמעות של חוקר הפולקלור הפלסטיני ד"ר תאופיק כנעאן, מנהלו הרפואי של בית-החולים למצורעים בשנים 1919-1948. עוד בחלק זה: תיעוד הפרויקט "פרדייז אין - מלון לאדם אחד", שפעל במהלך קיץ 2015 בגינת בית הנסן ועסק במיתולוגיה של גן עדן ובקשר שלו לבתי-מצורעים בכלל ולבית-המצורעים הירושלמי בפרט. הפרויקט, שבו לקחו חלק האמנים ניר יהלום, איתמר מנדס-פלור, שאול צמת, עוז מלול, חן כהן, שירי זינגר, פסי קומר וקבוצת סלה-מנקה, התכתב עם ספרו של בוריס שץ "ירושלים הבנויה, חלום בהקיץ" (1924). הטקסט "על גבולות גן עדן" מאת דיאגו רוטמן מציע קריאה רפלקסיבית בפרויקט, וחותר את שערי הגן.

חלקו השני של הספר עוסק בדמותו של הפולקלוריסט היהודי ש' אניסקי (שלמה זנוויל רפופורט) ובמשלחת האתנוגרפית שיזם והוביל בשנים 1912-1914 בתחום המושב, כמעט במקביל למחקר האתנוגרפי של כנעאן. תמצאו כאן עדכון של השאלון האתנוגרפי שאניסקי חיבר עבור המשלחת (וספק אם נעשה בו שימוש), המורכב מכ-2,000 שאלות למידענים יהודים על אורח חייהם. השאלון המעודכן שניסחנו כולל 25 שאלות חדשות העוסקות ב"זמן הישראלי". השאלון מלווה במכונה להשמעת סירנות לאומיות ישראליות (סירנות של שבת, יום השואה ויום הזיכרון ואזעקת אמת) תמורת תשלום סמלי.

מאמרם של רחל אליאור ויורם בילו, "בין עולמות: דיבוק ואיחוז, רוחות ושדים, מלאכים ומגידים", פותח את העיסוק בתופעת הדיבוק ובמחזהו של אניסקי "דער דיבוק - צווישן צווי וועלטן" [הדיבוק - בין שני עולמות]. המאמר מאזכר יום עיון שעסק בנושא והיה לנקודת המוצא של הפסטיבל "בקולה שלו: הדיבוק" ("קולה של המלה", 2014), שאצרו גיא בירן וקבוצת סלה-מנקה, ומתועד חלקית בספר זה. פרדי רוקם, שפגש את האמנים במהלך עבודתם, עוסק במאמרו "העולמות הרבים של הדיבוק" בעיצוב הבמה של הפקת "הדיבוק" בתיאטרון

העברי הבימה ב־1922 ובמקומו של הטקסט בעיצוב הבמה. במאמרו "לאה קמה על יוצרה, 'הדיבוק' (1937-2014)" מציג רוטמן פרמנט מתוך פרויקט מחקר העוסק בסרטם של עדי קפלן ושחר כרמל, "הדיבוק (-2014 1937)", שהוא ספק עריכה מחדש, ספק השתלטות על הסרט היידי של מיכאל ואשינסקי, בין היתר באמצעות שילוב ה"מולדובה" של בדו'יך סמטנה בפסקול הסרט.

בהמשך הפרק מובא תיעוד של המיצב "טיש", מאת סלה־מנקה וניר יהלום, הכולל גם את עבודת "שבת תמיד" של סמואל רוטמן ו"פּרוּכּת לארון אש", עבודה אנונימית. במאמר "שבת תמיד - נרות שבת חשמליים" יוצא שלום צבר למסע בעקבות תולדותיהם של פמוטי השבת החשמליים ועוסק בשאלות ההלכתיות הקשורות בהם, תולדות עיצובם ומנהג הדלקת נרות השבת.

חלקו השלישי של הספר עוסק בחגים פורים וסוכות. הוא נפתח בסדרת תצלומים מתוך עבודת הווידאו "מסכות" של אסתר בירס ואמיתי ארנון, שתיעדו במשך 12 שנה את אחייניהם בחגיגות הפורים בעיר רמלה וחשפו את הבניית התפקידים החברתיים בקרב ילדים ישראלים באמצעות התחפושת. העיסוק הנרחב בחג הסוכות נפתח במאמר "הסוכה - ביתו של היהודי הנווד או מקדש בכל אתר?", שכתבה גלית חזן־רוקם, דמות מפתח בשיחות על אתנוגרפיה באקדמיה של העכשווי. מאמרה של דפנה בן־שואל, "כל האזרח יישבו בסוכות - הפוליטיזציה של המרחב הביתי ב'סוכת נצח'", עוסק בפרויקט "סוכת נצח" של קבוצת סלה־מנקה בשיתוף איתמר מנדס־פלור ושיעהו רבינוביץ', בהיבטים הפרפורמטיביים שלו ובניתוח הפוליטיזציה של המרחב הביתי. עוד בחלק זה: תיעוד של הפרויקט והמודל "סוכת נצח", שיצרה קטורה מנור בהזמנת המחלקה האתנוגרפית, וכן מאמרו של דיאגו רוטמן, "הבניית המורשת ההיברידית של חי הפליטות היהודיים והבדואיים", העוסק בפרויקט התיירות המתפתח ביישוב הבדואי חאן אל־אחמר של שבט הג'האלין ובוחן אותו בהקשר של הפרויקט "סוכת נצח".

"נופי נפקדים", פרויקט של קבוצת סלה־מנקה בשיתוף ניר יהלום, קטורה מנור, מקס אפשטיין, עדי קפלן ושחר כרמל, כולל העתק מקורי של הסוכה המצוירת של משפחת דלר (פישאך, 1850/? ירושלים, 2017) שבמוזיאון ישראל.

הפרויקט מלווה בסרט תיעודי על התהליך, מודל הסוכה והעתק של הליטוגרפיה של יהוסף שוורץ, שהיה מקור לציור של ירושלים בסוכה.

חלקו הרביעי והאחרון של הספר עוסק באגף ה"צ'ינה" של המחלקה האתנוגרפית ובפרויקט שהוצג במסגרתו, "סרוויס עיסאווייה" - מערכת כלי אוכל עם איורים של הכפר עיסאווייה שעל מורדות הר הצופים, המצוירים בסגנון סיני-היברידי על כלים חד-פעמיים. עוד בפרק: מאמרה של רחל אליאור "דור ההפלגה", שנכתב כתגובה לתערוכה הראשונה של המחלקה האתנוגרפית במוזיאון של העכשווי.

הספר נחתם בדפי יצירה לילדים שנוצרו במהלך שיחות בינינו לבין ענת וקנין-אפלבאום, מעצבת הספר ואמנית ששהתה ברזידנסי של מרכז מעמותה. וקנין-אפלבאום מזמינה אותנו להתייחס לפן הדידקטי של עיצוב האזרח הישראלי. אנו מודים לטלי קונס וצפרייר כהן מקרן רוזה לוצמבורג על התמיכה בהפקת הספר.

לאה מאואס, דיאגו רוטמן

על גבולות גן עדן¹

דיאגו רוטמן

האוטופיה שעליה כתב בוריס שץ ב־1918 ברומן "ירושלים הבנויה - חלום בהקיץ" עשויה (או עלולה) להתממש ב־2018. באוטופיה זו מתגשמת ירושלים כגן עדן תנ"כי שתושביו היהודים חובשים כאפיייה ונושאים שמות תנ"כיים - אך מנהלים אורח חיים מודרני. לפי האוטופיה של שץ, בשנת 2018 ייבנה בית־המקדש השלישי בהסכמת המיעוט הערבי וישמש מוזיאון לאמנות יהודית ולמדע.

ביולי 2015 החליטה קבוצה של אמנים ירושלמים בשם סלה־מנקה, שאני אחד מחבריה, לנהל דיאלוג עם הרומן של שץ, לממש את גן עדן האוטופי שלו, לפרשו ולעדכנו מעט. האמנים החליטו להקים את גן עדן לאו דווקא בהר ציון, שם הוא שוכן לפי מסורות שונות, אלא בשכונת טלביה, במרכז ירושלים המערבית, בין החומות של בית־המצורעים לשעבר; גן עדן - בדומה לבית־המצורעים, בדומה לעיר העתיקה בירושלים ובדומה למדינת ישראל - התחום בין חומות שהוקמו במיוחד עבורו.

סביב בית־המצורעים בירושלים התפתחה מיתולוגיה אורבנית עשירה, שהושפעה מן המסורת היהודית־נוצרית, שבה צרעת היתה מלה נרדפת להגדרת כל דבר שנתפס כמטריד, שונה או מאיים. בתנ"ך רווחה התפיסה כי צרעת אינה

¹ מאמר זה הוא קיצור של המאמר:

"The Fragile Boundaries of Paradise - On The Paradise Inn Resort Art Project at the Former Jerusalem Leprosarium", *Borderlines*, Edwin Seroussi & Ruthie Abeliovich (editors), The School of the Arts, The Hebrew University of Jerusalem, to be published in 2018.

► "פרדייז אין - מלון לאדם אחד", 2015; מבנה גבס, עבודות אמנות, מזכרות, אתר אינטרנט, אייר־בי־אנבי. אמנים: ניר יהלום, איתמר מנדס־פלור, עוז מלול, גיא יצחקי, סלה־מנקה, שאול צמח, חן כהן, פסי קומר, שירי זינגר, ליאור פינסקי. אוצרים: סלה־מנקה